

Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Kur'an'da İnsanın Temel İhtiyaçları Karşılaştırmalı Bir İnceleme
Maslow's Hierarchy of Needs and Human Basic Needs in the Qur'an: a Comparative Study

Emine Gültekin

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İstanbul/Türkiye
eminecelik0434@icloud.com

İstanbul Sabahattin Zaim University
Faculty of Islamic Sciences
İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0002-2415-6486

Doç. Dr. Faruk Kanger

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi
İstanbul/Türkiye
faruk.kanger@izu.edu.tr

İstanbul Sabahattin Zaim University
Faculty of Islamic Sciences
İstanbul/Türkiye
ORCID: 0000-0003-1672-7784

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü Article Types	Araştırma Research Article
Geliş Tarihi Received	25 Temmuz July 2023
Kabul Tarihi Accepted	31 Ekim October 2023
Yayın Tarihi Published	31 Aralık December 2023
Yayın Sezonu Pub Date Season	Aralık December
Sayı Issue	40
Sayfa Pages	65-100

Atıf | Cite as

Emine Gültekin – Faruk Kanger, “Maslow’un İhtiyaçlar Hiyerarşisi ve Kur’an’da İnsanın Temel İhtiyaçları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”. *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2023), 65-100.

DOI: 10.56361/usul.1329462

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir. This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Yayıncı | Published by

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
İstanbul Sabahattin Zaim University

Telif Hakkı | Copyright

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanır.

Author(s) publishing with the journal retain(s) the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Emine Gültekin-Faruk Kanger).

Yazarların Katkıları | Authors Contributions

Veri Toplanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Veri Analizi: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Makale Gönderimi ve Revizyonu: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50), Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Conceiving the Study: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Data Collection: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50), Submission and Revision: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Öz*

İnsanın temel ihtiyaçları onun davranışlarını şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. İnsan, bu ihtiyaçlarını farkında olarak ya da olmayarak karşılama çabası içerisinde. Nitekim giderilmeyen her bir ihtiyaç bireyin yaşamsal gelişim alanında aksamalar meydana getirir. Sürekli bir gelişim ve değişim halinde olan insanın bu seyrini sağlıklı bir şekilde tamamlaması için bu ihtiyaçların tespiti ve doğru bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Bu çalışmada amaç, insanın gelişiminde son derece önem arz eden temel ihtiyaçları Kur'anî referansla tespit edip, bu konudaki kavramların Maslow'un kuramında yer alan ihtiyaçlarla olan benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve tarama modeli kullanılmıştır. Literatür taranarak elde edilen bulgular karşılaştırmalı analiz yapılarak veriler tematik incelemeye tabi tutulmuştur. Temel ihtiyaçları belirleme hususunda Maslow'un hiyerarşisinin ihtiyaçların insan davranışlarına etkileri göz önünde bulundurularak ilgili ayetler çağdaş ve klasik tefsirler ışığında incelenip Maslow'un kuramıyla, karşılaştırma yöntemi kullanılarak bu konudaki bulgular ortaya konulmaya çalışılmıştır. Maslow'un kuramında ve Kur'an-ı Kerim'de insanın ihtiyaçlarını ele alma yaklaşım biçimleri incelendiğinde bu ihtiyaçların benzer özelliklerinin olmasının yanı sıra birtakım farklılıkların da olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramının insanların tüm gereksinimlerini kapsamadığı görülmüş bunun yanı sıra Kur'an'ın insanın ihtiyaçlarını ele alma hususunda kapsamlı ve kâmil bir kaynak olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, İnsan, Temel İhtiyaçlar, Maslow, İhtiyaçlar Hiyerarşisi

* Bu makale, "Kur'an-ı Kerim'de İnsanın Temel İhtiyaçları -Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisiyle Karşılaştırmalı-" (İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul, 2021) konulu yüksek lisans tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır. This article was prepared using the master's thesis on "The Basic Needs of Man in the Holy Quran -Comparative with Maslow's Hierarchy of Needs-" (Istanbul Sabahattin Zaim University, Graduate Education Institute, Istanbul, 2021).

Maslow's Hierarchy of Needs and Human Basic Needs in the Qur'an: a Comparative Study

Abstract

The basic needs of humanbeing are one of the most important elements that shape their behavior. Consciously or unconsciously they are trying to meet these needs. Each unmet need creates disruptions in individual's life-span development. The aim of this study is to identify these needs, with reference to the Qur'an, and to reveal the similarities and differences in concepts between the Qur'an and the needs in Maslow's theory. Qualitative research method and scanning model are used in the study. The findings obtained by scanning the literature are analyzed comparatively and the data is subjected to thematic analysis. Considering the effects of Maslow's hierarchy of needs on human behavior in determining these needs, the relevant verses are examined in the light of contemporary and classical interpretations. The findings on this subject are tried to be revealed by using Maslow's theory. Comparing the approach to human needs in Maslow's theory and the Qur'an, it is discovered that these needs have similar features as well as some differences. It is seen that Maslow's hierarchy of needs theory does not cover all the needs of people, and it is concluded that the Qur'an is a comprehensive and perfect resource in dealing with human needs.

Keywords: Qur'an, Human, Basic Needs, Maslow, Hierarchy of Needs

مقارنة بين التسلسل الهرمي لاحتياجات ماسلو واحتياجات الإنسان في القرآن الكريم

الملخص

إن احتياجات الإنسان الأساسية هي أحد العوامل الرئيسية التي تشكل سلوكه. يسعى الإنسان إلى تلبية هذه الاحتياجات سواء بوعي أو بدون وعي. وفي الواقع، يؤدي عدم تلبية أي احتياج من احتياجاته إلى وقوع عيوب في تطوره الحيوي. يجب تحديد هذه الاحتياجات وتلبيتها بطريقة صحيحة من أجل إتمام مسار تطور الإنسان المستمر والمتغير بصورة صحية. يهدف هذا العمل إلى تحديد هذه الاحتياجات المهمة جداً في تطور الإنسان بالاستناد إلى القرآن الكريم، وكشف التشابهات والاختلافات بين هذه الاحتياجات واحتياجات ماسلو. فيما يتعلق بتحديد هذه الاحتياجات، تم اعتبار تأثير الاحتياجات على سلوك الإنسان في نظرية ماسلو، وتم دراسة الآيات ذات الصلة والتفسيرات المعاصرة والكلاسيكية لتوضيح هذه القضية. تم استخدام طريقة المقارنة لعرض النتائج المتعلقة بهذا الموضوع بناءً على نظرية ماسلو. عند دراسة نظرية ماسلو والقرآن الكريم بخصوص كيفية تلبية احتياجات الإنسان، تم اكتشاف أن هذه الاحتياجات لها سمات مماثلة بالإضافة إلى بعض الاختلافات. واستناداً إلى هذه النتائج، يبدو أن نظرية ماسلو للمهرم الاحتياجي لا تغطي جميع احتياجات الإنسان، وبالإضافة إلى ذلك توصلت إلى أن القرآن الكريم يعتبر مصدراً شاملاً وكاملاً في تلبية احتياجات الإنسان.

الكلمات المفتاحية: القرآن، الإنسان، الحاجات الأساسية، ماسلو، تسلسل الحاجات

Giriş

Araştıran ve araştırılan bir varlık olarak insan, ilgi ve merakın öznesi ve konusu olmaya devam etmektedir. Fıtratı değişmez özellikleriyle son derece çok boyutlu ve karmaşık bir yapıya sahip olan insanı anlamak ve tanımak yine insanın çabası olarak tarihin sonuna kadar devam edecektir. İnsanı anlamak aklı, deneysel ve tecrübî arayışların sonucunda gerçekleşmeye devam eden dinamik bir süreci ifade etmektedir.

İnsanı tanımanın ve anlamanın en önemli yollarından biri onun ihtiyaçlarını tanımlamaktır. İnsanın gelişiminde fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve manevi ihtiyaçların varlığı büyük bir öneme sahiptir. İhtiyaçlar karşılandığı ölçüde tatmin ve doyum hissiyatı oluşmakta ve bu şekilde insan varoluş sebebine uygun hareket edebilme imkânına kavuşmaktadır. İnsan hayatı anlamlı kılma çabası içerisinde kendini gerçekleştirir. Çünkü kişinin davranışları, olayları değerlendirmesi ve ruhsal hayatı ile bu olgulara yüklediği anlam arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı bir gelişim için insanın fitri ihtiyaçlarının giderilmesi son derece önemlidir. Zamanında ve yeterince karşılanmamış ihtiyaçlar patolojik ve psikolojik hatta ruhsal sorunlara sebebiyet vermektedir. Sosyal açıdan da bireyin toplumda bir değer ve konum kazanması ihtiyaçların tatminiyle doğrudan bağlantılıdır.

Bu araştırmada insanın temel ihtiyaçlarına vahiy perspektifinden ve psikoloji biliminin verilerinden bütünlük içinde yararlanarak karşılaştırmalı bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Konuyla ilgili âyetleri psiko-sosyal boyutlarıyla anlamaya çalışmak ve psikolojinin bilimsel verilerini âyetler ışığında analiz etmek insanı anlamaya önemli ölçüde katkı sağlayacağı düşünülmektedir.¹ Bu aynı zamanda Kur'an'ın mesajlarının anlaşılmasına katkı sağlayacak ve meselenin daha bütünsel bir bakış açısıyla ele alınarak konunun derinlik kazanmasına imkan sağlayacaktır. Diğer taraftan insan aklının ve tecrübelerin ulaşamadığı metafizik bir boyutu olan insanı Yaratıcısının nezdinden vahiy bilgisiyle keşfetmek de gereklidir.

Vahiy insana insanı tanıtarak ve insan ve kâinat hakkında değişmez hakikatleri bildirmektedir. *“Varlığımızın delillerini, (kainattaki uçsuz bucaksız) ufuklarda ve kendi nefislerinde onlara göstereceğiz ki, o Kur'an'ın hakikat*

¹ Hayati Aydın, *Kur'an-ı Kerim'de Psikolojik İkna* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2001), 21.

*olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin, her şeye şahit olması yetmez mi?"*² âyetiyle insanın kâinatı ve kendi varlığını müşahade ederek, kendisine yönelip ruhsal, bedensel, biyolojik, psikolojik okumalarını gerçekleştirmesini ve bu bağlamda hayatını anlamla buluşturması gerektiğini vurgulamaktadır. Yine Kur'an "*O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu bilmezler.*"³ "*...Herkes yaratılışına göre davranır. Rabbiniz kimin en doğru yolda olduğunu bilir.*"⁴ buyurarak insanı, varlık gerçekleri istikametinde akıl ve vahiy bütünlüğü içinde en doğru en güzel yola davet etmektedir.

Bilindiği üzere ihtiyaçlar hiyerarşisi konusunda en çok refereans alınanlardan biri Abraham Maslow'un kuramıdır. Bu araştırma, insanın kendini gerçekleştirme serüveninde etkin rol oynayan fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve manevi ihtiyaçlarının Kur'an'da nasıl ortaya konduğunu ve Maslow kuramıyla karşılaştırarak benzerlikleri ve farklılıkları incelemeyi amaçlamaktadır.

Yöntem, Veri Toplama ve Veri Analizi

Nitel araştırma yöntemiyle yapılan çalışmada tarama modeli tercih edilmiş; nitel veri toplama aracı olarak doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma süreci sonunda elde edilen veriler tematik incelemeye tabi tutulmuştur. Başlıklara uygun olan konu içerikleri derecelendirme yöntemi uygulanarak yerleştirilmiştir. Çalışmada ihtiyaç kavramı ve türleri, hiyerarşi ve bağlantılı kavramlar kapsamında konuya dair kavramsal bir çerçeve oluşturulmuştur. İhtiyaçlar; fizyolojik, psikolojik, sosyal ve manevi olmak üzere dört farklı kategori ile sınırlandırılmıştır. Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı analiz edilmiş; onun kuramı farklı görüşler çerçevesinde incelenmiştir. Dahası Kur'an'da insanın temel ihtiyaçları incelenerek, konuyla ilgili ayetler sistematik bir şekilde taranarak tefsirler ışığında açıklanmış ve tespit edilen ihtiyaç türleri tasnif edilmiştir. Buna bağlı olarak Kur'an'da tespit edilen ihtiyaç türlerine dair bulgular ve Kur'an'a özgü yaklaşım, Maslow'un kuramıyla karşılaştırma yöntemiyle tartışılmış ve sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır.

² *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Ali Özek- Hayrettin Karaman- Ali Turgut - Mustafa Çağrırcı - İbrahim Kafi Dönmez - Sadrettin Gümüş. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993), el-Fussilet 41/53.

³ er-Rûm 30/30.

⁴ el-İsrâ 17/84.

1. İnsanın Temel İhtiyaçları

İnsanın hayat boyu devam eden ve karşılanması beklenen ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaçlar insanın mutmain olması, huzur ve rahata erişmesi, ruhen, beden ve zihnen tatmine ulaşması, dengeli ve uyumlu bir hayat sürmesi için gerekli görülmektedir. İnsanlar, bir yönden fitri olan fizyolojik, biyolojik ihtiyaçlarını giderirken, diğer yönden de psikososyal ve ruhsal ihtiyaçlarını giderme gayretiyle hayatlarını devam ettirirler. İnsanları belli bir amacı gerçekleştirmek için harekete geçiren en temel unsur aslı ihtiyaçlarıdır.⁵

İhtiyaçları sınıflandırmak yaklaşımlara göre farklılık gösterse de genel olarak, birinci derecede temel ihtiyaçlar ve ikinci derecede tamamlayıcı ihtiyaçlar olarak iki grupta incelenebilir.⁶ Bu araştırmada ihtiyaçlar silsilesi bireyin *fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını* kapsayan *temel ihtiyaçlar* ve *psikolojik, sosyal ve manevi ihtiyaçlarını* kapsayan *tamamlayıcı ihtiyaçlar* şeklindeki tasnifi esas alınacaktır.

1.1. Temel İhtiyaçlar

Hayatın sürdürülmesi için gerekli olan temel ya da birincil ihtiyaçlardır. Fizyolojik ihtiyaçlara dayanan güdüler, bütün insanlarda var olmakla birlikte, şiddet derecesi kişiden kişiye değişim göstermektedir.⁷ Birincil güdüler biyolojik temeli olan ve dürtülere dayanan güdüler olarak tasnif edilmektedir. Bu güdülerin en önemli özelliği, tamamlayıcı ihtiyaçlar kategorisinde yer alan psiko-sosyal güdülerden farklı olarak bütün canlılar tarafından fitri olarak hissedilmeleridir. Örnek olarak açlık, susuzluk, ısınmak gibi dürtüler her canlının hayatî varlığı için zorunludur. Bunlar hayatı sürdürmeye yönelik olup çevrelerinin saygısını kazanmak ya da sanatsal becerileri geliştirmek gibi pek çok ihtiyacın önüne geçmektedir.⁸

Temel ihtiyaçlar, iki başlık altında ele alınabilir.

a) Fizyolojik İhtiyaçlar

⁵ Feyzullah Eroğlu, *Davranış Bilimleri* (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017), 56.

⁶ Erol Eren, *Örgütsel ve Davranış Yönetim Psikolojisi*, (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2012), 502.

⁷ Celil Koparal - İnal Özalp, *Yönetim ve Organizasyon* (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013), 127.

⁸ Banu Yazgan İnanç - Eşef E. Yerlikaya, *Kişilik Kuramları* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2016), 317.

Her canlı türü gibi insan da yeme, içme, cinsellik, dinlenme ve uyku gibi ihtiyaçlarını karşılamak zorundadır. Bu ihtiyaçlar insan biyolojisiyle alakalı olduğundan 'fizyolojik ihtiyaçlar' olarak tanımlanır.⁹ Bunlar tüm canlılarda ortak ihtiyaçlar olması açısından evrensel ve birincil ihtiyaçlar olarak bilinmektedir.¹⁰ Bu açıdan fizyolojik ihtiyaçları giderilmemiş kişinin gündeminde diğer ihtiyaçların olmasından söz edilemez.

b) Güvenlik İhtiyaçları

Farklı şeylere farklı zamanlarda ve farklı derecelerde ihtiyaç duyulması insan olmanın doğal bir sonucudur. Bu ihtiyaçlardan biri olan güvenlik ihtiyacı, bireyde fizyolojik gereksinimler belli bir oranda giderildikten sonra korku, endişe ve karmaşadan uzak olma, emniyet, istikrar, korunma gibi olguları içermektedir. Güvenlik ihtiyacının karşılanması, bireyi sıkıntı oluşturabilecek anlardan, tehlikelerden ve zararlardan koruyarak kişinin yaşayışına ve gelişimine olumlu katkı sağlar.¹¹

1.2. Tamamlayıcı İhtiyaçlar

İkinci derecede yer alan tamamlayıcı ihtiyaçlar, temel ihtiyaçlara oranla daha az belirlidirler, sosyal ve psikolojik özellikler taşımaktadırlar. Tamamlayıcı ihtiyaçların bir diğer özelliği belli bir süre sonucunda elde ediliyor olmalarıdır. Bu tür ihtiyaçların gelişimi de insanların zamanla kazanmış oldukları tecrübe ve sahip oldukları bilgilerle oluşmaktadır. Tamamlayıcı ihtiyaçlar kişiye göre farklılık gösterir, içerisinde bulunduğu koşulların ve zamanın değişiminden kaynaklanır. Bu ihtiyaçlar gizli ve kapalı olduklarından insanın kendisi bile önceden fark edemeyebilir. Tamamlayıcı ihtiyaçlar, *psikolojik, sosyal ve manevi* ihtiyaçlar olarak üç kategoride tasnif edilmektedir.

a) Psikolojik İhtiyaçlar

İnsanların davranışları ve psikolojik ihtiyaçları arasında sıkı bir ilişki olduğu bilinmektedir. İnsanların tutum ve davranışlarını daha iyi anlayabilmek için, onların psikolojik ihtiyaçlarının neler olduğunun bilinmesi gerekir. İnsan

⁹ Eren, *Örgütsel ve Davranış Yönetim Psikolojisi*, 502.

¹⁰ Feriha Baymur, *Genel Psikoloji* (İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2017), 73.

¹¹ Baymur, *Genel Psikoloji*, 73.

davranışlarının kaynağını oluşturan ve her insanda farklılık gösteren bu ihtiyaçlar doğru bir şekilde tanımlanır ve bunlara cevap niteliğinde davranış kalıpları geliştirilirse kişinin anlaşılmasını zor kılan söylem ve eylemlerin çözümlenmesi bireyi daha anlaşılabilir hâle getirir. Böylelikle anlaşıldığını düşünen kişi potansiyelini kolayca ortaya koyma çabası içine girer.¹² Dolayısıyla bireyin davranışları psikolojik ihtiyaçlarıyla ilgili bilgi vermektedir.

İhtiyaçların psikolojik temelleri uzun süre yapılan tartışmaların eşliğinde pek çok psikolog tarafından araştırılmaya tabi tutulmuştur. 1908 yılında bu alanla alakalı ilk açıklama McDougall ile başlamış, akabinde Freud ve Murray ile devam etmiştir. Bu konuyla alakalı yapılan tüm çalışmalar değerlendirildiğinde psikolojide ihtiyaç kavramına popülarite kazandırıp işlevsel hâle getiren ismin Maslow olduğu görülmektedir. Maslow'un ortaya koyup geliştirdiği ihtiyaçlar hiyerarşisi düşüncesi günümüzde de yaygın bir şekilde rağbet görüp kullanılmaktadır.¹³ Bu görüşün aksine, psikolojik ihtiyaçların doğuştan var olan ihtiyaçlar değil de daha sonraki kazanımlar ve yaşanmışlıklar neticesinde elde edildiği, öğrenildiği, kişiden kişiye ve toplumdan topluma farklılık gösterebileceği görüşü de yaygın bir kabulle benimsenmektedir. Bununla birlikte fizyolojik ihtiyaçların, psikolojik ihtiyaçların bir bölümüne kaynaklık teşkil ettiği görüşü de dile getirilmektedir.¹⁴

Kişilerin bir takım temel psikolojik ihtiyaçlarının doğru bir şekilde karşılanması onların kaygı düzeylerinin, gergin hâl ve tutumlarının azalmasına hizmet etmektedir. Aynı şekilde kişilerin hayat kalite düzeylerini arttırma, ruhsal anlamda pozitif bir bakış açısına sahip olma, sağlıklı yaşama gibi olguları gerçekleştirmesi de bireylerin temel psikolojik gereksinimlerinin tatmini ile yakından alakalıdır.¹⁵ Dolayısıyla bireylerin temel psikolojik ihtiyaçlarının karşılanması önem arz etmektedir.

¹² Hanefi Ercoşkun- Ahmet Nalçacı, “Öğretimde Psikolojik İhtiyaçların Yeri ve Önemi”, *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0/11 (2005), 354.

¹³ Gözde Özer, *Öz Belirleme Kuramı Çerçevesinde İhtiyaç Doyumu, İçsel Güdülenme ve Bağlanma Stilllerinin Üniversite Öğrencilerinin Özel İyi Oluşlarına Etkileri* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 21.

¹⁴ Sermin Can, *Ergenlerin Akademik Erteleme Davranışı, İnternet Bağımlılığı ve Temel Psikolojik İhtiyaçlar* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018) 56-57.

¹⁵ Zeynep Cihangir Çankaya, *Öz Belirleme Modeli: Özerklik Desteği, İhtiyaç Doyumu ve İyi Olma* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005), 4.

b) Sosyal İhtiyaçlar

Fizyolojik ihtiyaçlara kaynaklık eden kişisel güdülerden farklı olarak kişinin benliğini savunmasıyla ilgili diğer kişilerle alakalı güdülere "toplumsal/sosyal güdüler" denilmektedir. Bu güdüler, organik, biyolojik güdülerden daha karmaşık bir yapıya sahip olduklarından, bunları belli bir sınıflandırmaya tabi tutmak diğer güdülere nazaran daha zordur. Sosyal, toplumsal güdülerin en önemli özelliği, belli yaşanmış birtakım olaylar neticesinde oluşmaları ve ileriki dönemlerde yaşın ilerlemesiyle beraber kişilerin davranışlarında etkili olmalarıdır. Bundan dolayıdır ki, bu güdüler toplumda benimsenen ve baskın olan farklı kültür düzeylerinin etkileriyle şekillendiği için, toplumların farklılaşmasıyla bu ihtiyaçların türlerinde de değişiklikler meydana gelmektedir. Bir başka ifadeyle bireylerin çeşitli yaşantılar neticesinde oluşturdukları kültürleri birbirinden farklı olduğu için ihtiyaçları da birbirinden farklı olmaktadır.¹⁶

c) Manevi İhtiyaçlar

Hayati faaliyetlerin devamı için birtakım ihtiyaçlara sahip olan canlı türleri arasında bilinç düzeyinde farkındalığı olan tek canlı türü insandır. İnsanı hayvanlardan belirgin bir şekilde ayıran, diğer bir ifadeyle insanı insan yapan bazı özellikler bulunmaktadır. Bireyin kendisini anlaması, ifade edebilmesi, varlığını şuurlu bir şekilde anlamlandırması, farkındalık kazanması, bir bilince sahip olması, seçme özgürlüğünün olması, mutlak anlamda iradesini kullanabilmesi, mutluluğu hedeflemesi, huzura ve erdeme ulaşmak için çaba sarf etmesi, kendi dünyasını kurabilme potansiyeline sahip olması gibi ruhsal kökenli salt kendisine özgü ihtiyaçları bulunmaktadır. 'İnsanın kendi varoluşunu kavramasına ilişkin arayışları' olarak da ifade edilen bu ihtiyaçlar varlık bilinciyle doğrudan bağlantılı olduklarından varoluşsal (egzistansiyal) ihtiyaçlar olarak da isimlendirilebilir. Bunların sağlıklı bir şekilde fark edilip karşılanması gerekir. Bu bağlamda insanın bulunmuş olduğu varlık âleminin sebebi ve bu varlık âleminde kendi varlığının esas amacı ve varoluş amaçlarını nasıl gerçekleştirebileceği gibi birtakım önemli sorular vardır. Bu sorular insanın bilincinin ya da aklının gerektirdiği *anlama ihtiyacı*, gönlünün ya da duygularının aradığı *anlam ihtiyacı* ve bilinçaltının etkisiyle vicdanının arzuladığı *arınma ihtiyacı*dır. Bunlar insanın bütünlüğünün

¹⁶ Baymur, *Genel Psikoloji*, 73-76.

birbiriyle bağlantılı temel varoluşsal ihtiyaçlarıdır.¹⁷ Dolayısıyla insanın fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları gibi manevi ihtiyaçları da bulunmaktadır.

2. Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı

İnsan ihtiyaçlarını bilimsel bir şekilde ele alıp değerlendiren Abraham Maslow, motivasyonla ilgili gelişmelere çalışmalarıyla önemli katkılar sağlamıştır. Kişilerin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yapısından hareketle onların birtakım ihtiyaçlara sahip olduklarını hiyerarşik bir yöntemle anlatmaya çalışmıştır. Maslow davranışların da bu gereksinimleri giderme arzusuyla gerçekleştiğini savunmuştur.¹⁸ İnsan güdülerinin hayvan güdülerinden farklı olduğunu savunan Maslow, bu güdülerini tıpkı bir merdivenin basamaklarında olduğu gibi üst üste dizili bir piramit şeklinde sıralamıştır. Bu piramidin en temelinde biyolojik güdüler daha üst basamaklarında ise psikolojik ve sosyolojik güdüler bulunmaktadır.¹⁹

Maslow, ihtiyaçların yeterli seviyede doyuma ulaşması için biyolojik gereksinimlerinin %85'inin, güvenlik gereksinimlerinin %70'inin, ait olma ve sevgi gereksinimlerinin %50'sinin, takdir ve saygı gereksinimlerinin %40'ının ve kendini gerçekleştirme/tamamlama gereksiniminin de %10'unun karşılanmasını yeterli görmektedir.²⁰ Maslow'un kuramında ihtiyaçların sayısı ve çeşitleri kişilerin gelişim ve psikolojik olgunluk düzeylerine bağlı olarak artmaktadır. Bununla birlikte ihtiyaçların önem ve öncelik sırası kişilere bağlı olarak farklılık göstermektedir. İhtiyaçların hissedilme derecesi eyleme dönüşme kuvvetini etkiler. Mesela birincil düzeyde yer alan temel gereksinimleri karşılamaya yönelik davranışlar zayıf ve tatmini kısa süreliken ikincil ihtiyaçların tatmini daha fazla mutluluk sağladığından o yöne eğilimli davranış da daha kuvvetli ve uzun vadeli olmaktadır.²¹

İnsan güdülerinin birbirinden bağımsız olmayıp, bağlantılı ve karmaşık bir yapıda olduğunu dile getiren Maslow, bu güdülerini bir liste halinde açıklamak yerine bunları beş temel kategoride açıklamayı tercih etmiştir. Bunları basamaklar

¹⁷ Baymur *Genel Psikoloji*, 81-82.

¹⁸ Eren, *Örgütsel ve Davranış Yönetim Psikolojisi*, 30-31.

¹⁹ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018), 233.

²⁰ Abraham Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, çev. Okan Gündüz, (İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001), 54.

²¹ Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, 68.

halindeki bir piramit şeklinde ortaya koymuştur. Maslow bu basamaklara gereksinimleri yerleştirirken öncelik sırasına dikkate ederek bir ihtiyaçlar hiyerarşisi oluşturmuştur. İnsanın ihtiyaçlarını başta fizyolojik gereksinimler olmak üzere ele alan Maslow diğer ihtiyaçların da bunların öncelikli olarak giderilmesinden sonra eksikliklerinin hissedilmeye başladığını ve organizmayı etki altına aldıklarını görelî bir hiyerarşi sistemiyle açıklamaktadır. Bu basamakları oluşturan gereksinimler sırasıyla fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, saygı ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçlarından meydana gelmektedir. Maslow'un 1954 senesinde klinik gözlemlerinden yola çıkarak ortaya koymuş olduğu bu yaklaşım günümüze kadar yoğun bir ilgiyle gelmiştir. Maslow'un ihtiyaçları sınıflandırdığı piramit tablo 1'de görüldüğü gibidir.²²

Tablo 1: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramı

2.1. Fizyolojik İhtiyaçlar

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt basamağını fizyolojik ihtiyaçlar oluşturmaktadır. Açlık, susuzluk, dinlenme, uyku, neslin devamı gibi ihtiyaçlar bu basamağın en temel unsurlarını oluşturmaktadır. Bir üst seviyede yer alan ihtiyaçları hissetmek için fizyolojik gereksinimlerin öncelikli olarak giderilmesi gerekmektedir.²³ Bu yaklaşımın en temel ihtiyaçlarından biri olan beslenme, kişilerin hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Kişi bu hiyerarşideki beş ihtiyacı aynı anda hissetse bile öncelikli olarak fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanacaktır. Bu ihtiyaçların nitelik bakımından temel ve ilkel gereksinimler olduğunu ileri süren Maslow, biyolojik yaşamın devamı için bunların karşılanmasını zorunlu görmektedir. Bu ihtiyaçlar giderilmeden yaşamın idame

²² Eroğlu, *Davranış Bilimleri*, 62.

²³ Yazgan İnanç, *Yerlikaya, Kişilik Kuramları*, 316.

ettirilmesi söz konusu olamaz.²⁴ Kısaca Maslow ortaya koyduğu ihtiyaçlar hiyerarşisinin ilk basamağında fizyolojik ihtiyaçlara yer vermekte ve bu ihtiyaçları karşılayabilen kişilerin bir üst basamaktaki ihtiyaçları hissedebileceğini bildirmektedir.

2.2. Güvenlik ihtiyaçları

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi teorisine göre fizyolojik gereksinimlerin nitelikli bir biçimde doyuma ulaşmasının ardından eksikliğini hissettiren ikinci katman güvenlik ihtiyacıdır. Bu, kişinin kendini emin hissedebileceği bir ortam, kargaşa ve korkulardan uzak güvenli bir yaşam isteği ve ihtiyacıdır. Güvenlik ihtiyacı fizyolojik gereksinimlerde olduğu gibi bireyi doğrudan etkisi altına alır. Bu gereksinimin eksikliğini hisseden kişinin davranış modeli güvenlik arayan bir mekanizmaya dönüşür. Maslow, bireylerin normal yaşam seyri içinde yani toplumsal güvence ve düzenlemeler sayesinde bu ihtiyacın motivasyon kaynağı olmadığını, ancak savaş, depresyon, doğal afet ve hastalık gibi zor ve kötü durumlarda bu ihtiyacın aktif bir motivasyon kaynağına dönüştüğünü ileri sürmektedir.²⁵ Güvenlik gereksinimleri de fizyolojik gereksinimler gibi devamlılığı olmayan, doyuma ulaştıktan sonra motivasyon kaynağı olmaktan çıkan gereksinimlerdir.

2.3. Ait Olma ve Sevgi İhtiyacı

Fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarının belli bir düzeyde karşılanmasından sonra sevgi ve ait olma ihtiyacı ortaya çıkar. Bu güdünün temelinde bireyin aile, eş, çocuk ya da arkadaş edinimi gibi sosyal hayatında ihtiyaç duyduğu eksikliği hissetmesiyle meydana gelmektedir. İhtiyaçlar hiyerarşisinin bu katmanında alt katmandaki ihtiyaçların giderilmesiyle kişinin başka insanlarla iletişime geçme arzusu meydana gelmekte ve bir topluluk ya da aile içerisinde var olma ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.²⁶

Maslow sevgiyi eksiklik sevgisi ve varlık sevgisi olmak üzere iki başlıkta tasnif etmektedir. Eksiklik sevgisi, var olan bir boşluğu dolduran yani eksikliği

²⁴ Eren, *Örgütsel ve Davranış Yönetim Psikolojisi*, 504.

²⁵ Şerife Ekşici, *Kurum ve Kuruluşlarda Psikolojik Taciz (Mobbing) Eylemleri ve Çalışanların Motivasyonu Üzerine Etkisi*, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009) 29.

²⁶ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 43.

ortadan kaldırmaya yönelik bir sevgi türüdür. Bu sevginin yokluğu kişide patolojiye yol açarken iyi bir şekilde ve doğru zamanda doyurulması bu patolojinin oluşmasını engeller. Temelinde eksikliği gidermek olduğu için vermekten ziyade daha çok almaya yönelik olan bu sevgi türü bencil bir sevgidir. Ancak bu sevgi çeşidi varlık sevgisinin oluşumu için gereklidir. Varlık sevgisi ise bir diğer kişinin varlığına duyulan, eksikliği gidermeyi amaç edinmeyen bencil olmayan sevgidir.²⁷

2.4.Takdir ve Saygı Görme İhtiyacı

Maslow'a göre insanların diğerleri tarafından saygı ve takdir görme ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçların kişiyi güdüleyici bir unsur olarak harekete geçirmesi için alt kademelerdeki fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi gibi ihtiyaçların belli oranda doyuma ulaşmış olması gerekmektedir. Bu ihtiyaç türü insanın hem kendisi hem de başkaları nezdinde önemli görünme çabasından meydana gelmektedir. Maslow'a göre iki bileşenden meydana gelen saygı ihtiyacının ilk bileşeni kişinin diğer insanlar tarafından takdir ve saygı görüp beğenilmesini içerirken ikinci bileşeni kişinin kendine saygı duyup kendini takdir edecek başarılı adımlar atmasını temellendiren ihtiyaçları içermektedir.²⁸

Saygınlık ihtiyacı kişinin sosyal bir varlık olarak diğer insanlarla olan ilişkisinden doğan bir ihtiyaç türüdür. Kişinin içinde bulunduğu grup tarafından beğenilme ve değer görme arzusu ait olma ve sevgi ihtiyacından hemen sonra devreye girer. Başkasının kendisine vermiş olduğu değerle kişi toplumdaki statüsüne kavuşur.²⁹ Dolayısıyla bireylerin toplum içerisinde takdir ve saygı görme ihtiyacı bulunmaktadır. Maslow bu ihtiyacı fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi katmanından sonra gelen katmanda değerlendirmektedir.

2.5. Kendini Gerçekleştirme

Maslow, hiyerarşinin ilk dört basamağında yer alan ihtiyaçların giderilmesinden sonra bireylerin yeteneklerine uygun bir işle uğraşmamaları neticesinde başka bir eksikliğin varlığından söz etmektedir. Maslow kişileri güdüleyen en güçlü güdülerin kendini gerçekleştirme güdüsü olduğunu vurgulamaktadır. Bu güdü kişinin hayatında ulaşmak istediği en temel gayeyi

²⁷ İnanç- Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 319.

²⁸ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 45.

²⁹ Eren, *Örgütsel ve Davranış Yönetim Psikolojisi*, 506.

oluşturur. Kendini gerçekleştirme kişinin yapısına uygun yetenek ve becerilerini tam anlamıyla kullanıp arzuladığı noktaya varması ve istediği sonuçlara ulaşma çabasını ifade etmektedir. Diğer bir söylemle kişinin yaradılıştan var olan potansiyellerini ortaya çıkarma ihtiyacıdır.³⁰ Güdüleiyici güç unsuru olarak kendini gerçekleştirme güdüsü kişiyi harekete geçirir.³¹ Maslow kendini gerçekleştirme sürecinin kolay olmadığını ve bu basamağa çok az sayıda insanın geçtiğini savunur.³²

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi yöneltlen bazı eleştirilere rağmen günümüzde en yaygın olarak bilinen teori olma özelliğini korumaktadır. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi kuramı kişileri güdüleme noktasında pek çok kurum ve kişi tarafından çalışmalara referans olarak alınmaktadır.³³ Genel olarak insanın psikolojik problemlerini ele alan kişilik kuramcılarında ayrı olarak Maslow yapmış olduğu sağlıklı insan tanımıyla psikolojiye alternatif bir bakış açısı kazandırmıştır.³⁴ Sonuç olarak Maslow'un insanın ontolojik olarak ihtiyaçlarını fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi, takdir edilme ve kendini gerçekleştirme olarak beş katmanda değerlendirdiği görülmektedir.

3. Kur'an'da İnsanın Temel İhtiyaçları

Bu araştırma literatür taraması ve ilgili âyet ve hadislerin analizi sonucunda insanın fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarını kapsayan *temel ihtiyaçlar* teması ve psikolojik, sosyal ve manevi ihtiyaçlarını kapsayan *tamamlayıcı ihtiyaçlar* teması şeklindeki ikili tasnif üzerine inşa edilmektedir.

3.1. Kur'an'da Fizyolojik İhtiyaçlar

Kur'an mülkün sahibinin Allah olduğunu ve insanın da Allah'a ait olduğunu bildirmektedir.³⁵ İnsan da Allah'a ait bir varlıktır.³⁶ Göklerde ve yerde ne varsa hepsi, Allah'ın insanların hizmetine verdiği nimetleridir.³⁷ Bunun yanı

³⁰ Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 44-46.

³¹ İnanç- Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 320.

³² Maslow, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, 217.

³³ Koparal - Özalp, *Yönetim ve Organizasyon*, 142.

³⁴ İnanç- Yerlikaya, *Kişilik Kuramları*, 329.

³⁵ Yûnus 10/55.

³⁶ el-Bakara 2/156.

³⁷ Lokmân 31/ 20.

sıra³⁸ âyetleriyle de yeryüzü ve gökyüzü arasında bulunan her şeyin insanın faydasına sunulduğu ifade edilir. Allah, insanın giyinme, barınma, beslenme, cinsel ihtiyaçları ve sosyal ilişkiler gibi hayatının her alanını kapsayacak şekilde ve insanı fitri ihtiyaçlarına cevap bulabileceği bir sistemin içinde var etmiştir. Bu bağlamda insanın bu fitri ihtiyaçları dikkate alınarak bazı ilkelerin konulması vahyin en önemli özelliklerindedir.³⁹

a) Yemek içmek

Kur'an insanın ihtiyaçlarını fitri bir gereksinim olarak görmekte, nimet ve rızık olarak adlandırılan bu unsurların yaratmak ve insanın hizmetine sunmak bakımından Allah tarafından üstlenildiği gerçeğini bildirmektedir. İnsana bahşedilen yedirme,⁴⁰ içirme⁴¹ gibi rızıklandırmanın nihâi anlamda Allah tarafından yapıldığı ifade edilir. İnsandan bunun şuurunda olması ve şükredici olması beklenir. *“Ey iman edenler! Eğer siz ancak Allah'a kulluk ediyorsanız, size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyeceğiniz ve Allah'a şükredin.”*⁴² Örneğin insanın tabiatına ve ihtiyaçlarına uygun olarak yaratılan su, Allah'ın insanlara karşı göstermiş olduğu merhametinin tecellisidir kişi açlık ve susuzluğunu giderirken yalnızca fizyolojik ihtiyaçlarını karşılamaz, bununla beraber yeme ve içme esnasında gıdaların tadına bakarak haz alır, lezzet duyar ve hissî bir tatmin yaşar.⁴³ Kur'an beslenmeyi insan olmanın bir gereği olarak ele almakta ve *“Sonra o gün, (size dünyada verilmiş olan) ni'metlerden mutlaka sorulacaksınız!”*⁴⁴ diyerek bunun külfetsiz bir nimet olmadığını bildirmektedir.

b) Uyku

İslâm'ın iki temel kaynağı olan Kur'an ve Sünnet uykuyu insan bedeni için fitri bir ihtiyaç olarak görür.⁴⁵ Kur'an, insan yaşantısında önemli bir yere sahip olan uykuya pek çok ayetinde dikkat çekmektedir. Uykuyu Allah'ın insanlara

³⁸ İbrahim 14/32; en-Nahl 16/12; el-Hac 22/ 65; el-Câsiye 45/12.

³⁹ Yasin Pişgin, “Kur'an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi”, *Eskiye* 28 (Mayıs 2014), 138.

⁴⁰ el-En'âm 6/14; Kureys 106/4.

⁴¹ eş-Şuarâ 26/79.

⁴² el-Bakara 2/172.

⁴³ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an'da İnsanın Temel İhtiyaçları* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 90-91.

⁴⁴ et-Tekâsür 102/8.

⁴⁵ Mehmet Soysaldı, “Kur'an Âyetleri ve Hadisler Perspektifinden Uyku Hakkında Bir Değerlendirme”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018), 79.

bahşetmiş olduğu nimetlerden biri kabul eder. Hatta uykunun Allah'ın varlığının delillerinden biri olduğunu “O'nun âyetlerinden biri de geceleyin ve gündüzün uyumanız ve O'nun lütfundan (nasibinizi) aramanızdır. Şüphesiz bunda, işiten bir toplum için ibretler vardır.”⁴⁶ ayetiyle bildirir. Allah insanları yaşamış oldukları evrenle uyumlu bir şekilde yaratmış, kâinatı insanın ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde dizayn ederek insanın hizmetine sunmuştur. Dünyada insanın çalışması ve bazı işlerini görebilmesi için ışık ve gündüzü; dinlenme ve uyku ihtiyacına uygun olarak da geceyi yaratmıştır.⁴⁷

Allah, Nebe Sûresinde, “Uykuyu dinlenme vesilesi, geceyi ise bir örtü kıldık!” buyurmaktadır.⁴⁸ Yine “De ki: “Ne dersiniz, Allah gündüzü üzerinizde kıyamet gününe kadar devamlı kılsa, Allah'tan başka size istirahat edeceğiniz geceyi getirebilecek bir ilah var mı? Hâlâ (gerçeği) görmeyecek misiniz?”⁴⁹ ayetinde uykunun istirahat vasıtası olduğu belirtilmektedir. İnsanı muayyen vakitlerde bedensel ve zihinsel faaliyetlerinden alıkoyan uyku, kişinin iradesi dışında gelişmiş olup karşı koyamadığı bir durumdur. Allah bir başka âyetinde bu ihtiyacın önemine binaen şöyle buyurur: “Sizin için geceyi örtü, uykuyu dinlenme vesilesi kılan, gündüzü de dağılıp çalışma (zamanı) yapan, O'dur.”⁵⁰

Uykuyla alakalı âyetler, Allah'ın kullarının hiçbir ihtiyacını göz ardı etmediğini ve onları her türlü ihtiyaçlarına cevap verecek bir sistemin içinde yaratmış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Kur'ân'ın en özlü tefsiri olan Hz. Peygamber de uykunun temel ve zaruri bir ihtiyaç olduğunu şöyle dile getirir: “Eğer sizden biri namaz kılarken kendini uykulu hissederse, uykusu bitene kadar yatsın (uyusun)” (Buhârî, “Kitâbü'l-Vudû”, 160). Yine bir sahabisine “Namazları kıl ve ayrıca geceleyin uykunu al, çünkü nefsinin senin üzerinde hakkı var.” diyerek⁵¹ uykunun insan için önemli bir ihtiyaç olduğunu ifade etmektedir.

c) Neslin Devamı

⁴⁶ er-Rûm 30/23.

⁴⁷ Seyyid Kutub, *Fizilal'il-Kur'an*, çev. Sedat Uçan - Vahdettin İnce (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991), 8/196.

⁴⁸ en-Nebe 78/9-10.

⁴⁹ el-Kasas 28/72.

⁵⁰ el-Furkân 25/47.

⁵¹ Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmâil Ebu Abdullâh Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nâsir (b.y.: Mısır el-Matba'atü'l-Osmâniyye; el-Matba'atü'l-Kübârâ, 1311-1312/1895), “Savm”, 54.

İnsan hayatını tümüyle kuşatan İslâm kişilerin cinsel arzu ve ihtiyaçları hususunda kurallar koyar. İnsan fitratını ve gerçeğini bilen İslâm, onun cinsel gerçekliğini de kapsayan hükümler bildirirerek insanın cinsel ihtiyaçlarını bir hayat gerçeği olarak kabul etmektedir.

İslâm'da cinsel ihtiyaçlarla aile olgusu arasında güçlü bir bağ vardır. "Ey insanlar sizi bir tek nefisten yaratan, ondan eşini var eden ve ikisinden pek çok erkek ve kadın var eden Rabbinizden sakının."⁵² âyeti doğrudan eşler arasındaki ilişkiye delil oluşturur. Kur'ân kadın ve erkeğin yalnızlıklarını giderme noktasında birbirlerine çözüm olduklarını ifade etmektedir. "Size kendileriyle huzur ve sükûnete ermeniz için kendi cinsinizden eşler yaratması ve aranızda sevgi ve merhamet halketmesi O'nun kudretinin alametlerindedir."⁵³ âyetinde bahsi geçen huzur ve sükûnet kavramları salt fizyolojik manada bir rahatlama olarak ifade edilmemekte, eşlerin birbirleriyle olan ilişkilerindeki ruhsal boyut ortaya konulmaktadır. Çünkü evlilikle gerçekleşen aile kurumu eşlerin hem yasal bir şekilde cinsel ihtiyaçlarını gidermelerini hem de birbirlerine karşı sevgi ve muhabbetle bağlanarak maddî, psikolojik ve manevi olarak her açıdan dayanışma hâlinde olmalarını sağlamaktadır.⁵⁴

Netice itibariyle cinsel arzu ve ihtiyaç bireylerin en esaslı ihtiyaç kategorilerinden birini oluşturmaktadır. Bu ihtiyacı belirleyen her ne kadar insanın biyolojik yapısı olsa da kişinin algı seviyesini, davranış ve duygularının oluşumunu, erkek ve kadın arasındaki farklılıkları belirleyen sosyal normlardır. İslâm kadın ve erkeğin fitrî cinsel kimliklerini göz önünde bulundurarak onların cinsel arzu ve eğilimlerini doğal hayatın bir gerçeği ve gereği olarak kabul etmiş ve toplumun değerlerini ifsada uğratmayacak ölçüde birtakım kurallar koyarak kişilerin bu ihtiyaçlarını gidermelerini ön görmüştür.

3.2. Kur'an'da Psikolojik İhtiyaçlar

İnsanı bütün yönleriyle tanıyan onun tüm istek ve arzularını bilen⁵⁵ Allah, Kur'ân'da insanı müspet ve menfî niteliklerinin yanı sıra sabit ve değişken yönleriyle tanıtır. Öyle ki Kur'ân, insanı kıskançlıklarıyla, eksiklikleriyle, zayıflığıyla, düşkünlüğüyle, vehimleriyle ve diğer tüm yönleriyle ele almakta

⁵² en-Nisâ 4/1.

⁵³ er-Rûm 30/21.

⁵⁴ el-Furkân 25/54.

⁵⁵ en-Necm 53/32.

onun derinliklerine inerek varlığının özünü ortaya koymaktadır. Çalışmanın bu bölümünde insanın ihtiyaçları psikolojik yönüyle değerlendirilmektedir.

a) Güven İhtiyacı

İnsanın doğumdan önceki ana rahmi sürecinin kendisi için oldukça güvenilir bir yer olduğu bilinmektedir.⁵⁶ İnsan ilk olarak emniyeti ve emniyette olmayı bu özel alanda öğrenmektedir. Ancak ana rahminde öğrenmiş olduğu bu güven hissinin, dünyaya geldiğinde artık bir duygudan ziyade ihtiyaç olduğunu anlamaya başlamaktadır. Sığınma, korunma, emniyet içinde hissetme ihtiyacının farklı dönemlerde değişiklik arz etse de sürekli olarak varlığını koruyarak devam ettiğini farketmektedir. Ayrıca insan dünyanın geçici bir mekân olduğunu bildiği hâlde sürekli güven duyma ve güvende olma ihtiyacı bu yaşamın anlamlı bir şekilde devam edebilmesi için olmazsa olmaz bir ihtiyacı ortaya koymaktadır. Nitekim anlamlı bir hayatın ardından gelen ahiret yurdu hem kalıcıdır hem de müminler için sonsuz güven kaynağıdır.⁵⁷

İslâm'ın kaynağı olan Kur'an bireysel ve toplumsal alanlarda emniyet, istikrar ve dengeyi sağlayıcı ilkeler koymuştur. Bu ilkeleri dikkate alarak yaşayan her Müslüman emniyet içinde olur. İmanından aldığı kuvvetle kendini güvende hissederek bu duyguyu çevresine de yansıtabilir. Elinden ve dilinden başka insanların da emin hissettiği Müslüman, kimseye zararı olmayan her türlü kötü iş ve eylemden uzak duran kişidir.⁵⁸ Nitekim Hz. Peygamber mümin olmanın en önemli vasıflarından birinin de güvenilirlik olduğuna dikkat çekerek şöyle buyurmuştur: “*Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden emin olduğu kimsedir.*”⁵⁹

Bu bağlamda Kur'an'ın uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in, her şeyden önce imanın yönlendirdiği tutum ve davranışlarda, müminin kişiliğini oluşturan niteliklerde güvenilirliğe büyük önem verdiği görülmektedir. Bu güven ve iman arasındaki yakın bağa dikkat çekmiştir. “*Emânete riayeti olmayanın imanı*

⁵⁶ el-Hac 22/5; el-Mürselât 77/20-23; el-Mü'minûn 23/12-15.

⁵⁷ İsmail Çalışkan, *Hız. Peygamber ve Güven Toplumu: Güven Toplumunun Kur'âni Temelleri* (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 85.

⁵⁸ Hüseyin Emin Sert, “Kur'an-ı Kerim Işığında Güven Duygusunun Kaynağı Olarak Müslümanlık Bilinci” *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008), 97.

⁵⁹ Ebu İsa Muhammed bin İsa ibni'd-Dahhak Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdul 'baki, İbrahim Atva Avad. (b.y.: Mısır: Şirke Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 1395/1975), Tirmizî, “İman”, 12.

yoktur.”⁶⁰ Yine Hz. Peygamber bu konuda “*Kişinin kalbinde iman ile küfür bir arada olmaz. Güvenilirlik ve hainlik de bir arada bulunmaz.*” buyurmuştur⁶¹.

b) Sevgi İhtiyacı

Sevme duygusu bireyin tek başına giderebileceği bir ihtiyaç değildir. Diğerleriyle veya nesnelere anlam bulan bir ihtiyaçtır. Nitekim sevgi; kişinin bir başkasına veya bir şeye muhabbet duyma hissidir. İnsana diğerleriyle beraber yaşama hissini veren ve onun hem türleriyle olan bağı geliştirip kuvvetlendiren yegâne unsurdur.⁶² Kur'an nazarında sevgi, ilahi bir kudretle insana bahşedilen vahyin kılavuzluğunda şekillenen bir duygudur. İlahi kitapların gönderilmesi sevginin hatırlatılması olarak düşünülebilir. Nitekim ilahi bir rehber olmadan neyin sevgiye layık olduğunu bilebilmek oldukça güçtür. Bunun için Allah kullarına “Savaş, hoşunuza gitmediği hâlde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”⁶³ ayetiyle sevginin kaynağına işaret etmektedir.

Diğer taraftan sevgi, en kapsamlı manada, kişilerin birbirleriyle bağ kurmasını sağlayarak yakın hissettiren müspet ve güzel duyguların tamamıdır. Allah Resulü kişilerin birbirleriyle kurmuş oldukları bu bağı birbirlerine söylemelerini “*Biriniz kardeşini seviyorsa ona sevdiğini söylesin.*”⁶⁴ sözüyle önermektedir. İnsan fitratı gereği sevmeye önce kendinden başlar. Kendini sevme hissi tamamen doğaldır. Çünkü öz sevginin, bedeni koruma dürtüsüyle güçlü bir bağı bulunmaktadır. Kur'an, kendini sevme eğilimini, yani bir şeyler için iyi olana meyletme ve zarar veren şeyden kaçınma yönelimini doğal bir duygu olarak ifade eder. Kur'an'da emtia sevgisi esasen⁶⁵ kendini sevme olgusudur.⁶⁶ İnsanın her zaman servetini artırmak istemesi,⁶⁷ yaralandığında, üzgün ve çaresiz

⁶⁰ Ahmet bin Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid. (b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1421/2001), 3/135.

⁶¹ Ahmet bin Hanbel, *el-Müsned*, 2/349.

⁶² Sabri Akın, “İslam'da İnsan Sevgisi, Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi”, *J. Kutlu doğum Sempozyumu Bildirileri*, (Şanlıurfa, 2007), 137-140.

⁶³ el-Bakara 2/216.

⁶⁴ Tirmizî, “Zühd”, 54.

⁶⁵ el-Âdiyât 100/8.

⁶⁶ Osman Necatî, *Kur'an ve Psikoloji*, çev. Hayati Aydın (Ankara: Fecr Yayınları, 1998), 67-68.

⁶⁷ Fussilet 41/49.

hissettiğinde şikâyet etmesi;⁶⁸ kendisine Allah'ın lütfu dokunduğu zaman çok mutlu olması; ancak kendi talihsizliğinden başına bir felaket geldiğinde nankör bir tavır alması⁶⁹ gibi tutumlar insanın kendisini sevmesinin bir tezahürüdür.

Kur'ân'da çocuk sevgisinin doğal bir duygu olarak ifade edildiği görülür. Hz. Zekeriya'nın bir evlat sahibi olma arzusu,⁷⁰ oğlu Hz. Musa'yı Firavun'un kötülüğünden korumak için Hz. Musa'nın annesinin çektiği sıkıntı ve aldığı tedbirler,⁷¹ Hz. Yakub'un oğlu Hz. Yusuf'a olan sevgisi ve Hz. Yusuf'un kaybolması sonucu bu sevgi ve ayrılık sebebiyle üzüntüden Hz. Yakub'un gözlerinin göremez hâle gelmesi⁷² ve Hz. Lokmân'ın oğluna “ya buneyye; ey oğulcuğum” diyerek söze başlaması ve oğlunun güzel bir insan olması için verdiği öğütler⁷³ olmak üzere birçok ayette çocuk sevgisinin ve çocuklara duyulan şefkatin birer ifadesi anlatılmaktadır.⁷⁴ Dolayısıyla sevgi bireysel, toplumsal ve manevi olarak sağlıklı bir hayatın en önemli unsurlarından birini oluşturmaktadır.

Kur'ân insanın fitratında bulunan sonsuzluk arzusuyla birlikte geçici dünya nimetlerine düşkünlüğünü dile getirerek onu ebedî olana yani âhirete yönlendirir.⁷⁵ Kur'ân insanın dünya nimetleriyle âhret nimetleri arasında ölçülü bir denge kurmasını istemektedir. “Bilin ki dünya hayatı, bir oyun, bir eğlence, bir gösteriş, aranızda bir övünme, mal ve evlâta bir çokluk yarışından ibarettir. Tıpkı bir yağmur gibi ki bitirdikleri çiftçileri imrendirir, sonra kurumaya yüz tutar, bir de bakarsın ki sararmıştır, ardından da çer çöp haline gelmiştir. Âhirette ise ya çetin bir azap yahut Allah'ın bağışlaması ve hoşnutluğu vardır. Dünya hayatı sadece aldaticı bir yararlanmadan başka bir şey değildir.”⁷⁶ ayeti dünya ve ahiret dengesini ortaya koymaktadır. Nitekim Hz. Peygamber “*Bana dünyanızdan üç şey sevdirdi. Kadınlar, güzel koku ve gözümün nuru namaz.*”⁷⁷ hadisinde dünya nimetlerine olan sevginin fitri ve doğal olduğuna işaret etmektedir.

⁶⁸ el-Meâric 70/19-21.

⁶⁹ eş-Şûrâ 42/48.

⁷⁰ Âl-i İmrân 3/38-41; Meryem 19/5-7.

⁷¹ Tâhâ 20/38-40; el-Kasas 28/7-13.

⁷² Yûsuf 12/8, 84, 96.

⁷³ Lokmân 31/13, 16-19.

⁷⁴ Ali Galip Gezgin, *Kur'ân'da Sevgi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010) 326.

⁷⁵ el-Bakara 2/177; el-Âl-i İmrân 3/10-14; et-Tevbe 9/24; 14/İbrahim 3; en-Nahl 16/107; Sâd 38/32; el-Kiyâmet 75/20; el-Fecr 89/20.

⁷⁶ el-Hadîd 57/20.

⁷⁷ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 3/128.

Kur'an'ın üzerinde durduğu sevgi türlerinden biri de Peygamberimiz Hz. Muhammed (s.a.v.)'e duyulan sevgidir. Peygamber sevgisi Allah sevgisine ulaşmanın ve Allah'ın rızasını kazanmanın en önemli basamağı hatta ön şartıdır. Bu durum Kur'an'da Allah'ın Nebisine hitaben şöyle ifade edilmektedir. “De ki: “Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Yine “De ki: Eğer babalarınız, oğullarınız, kardeşleriniz, eşleriniz, hısım-akrabanız, kazandığınız mallar, durgunluğa uğramasından endişe ettiğiniz ticaretiniz ve hoşlandığınız meskenler size Allah'tan, peygamberinden ve O'nun yolunda cihaddan daha sevimli ise, artık Allah buyruğunu (kıyameti) gerçekleştirinceye kadar bekleyin. Allah günaha saplanmış kimseleri hidayete erdirmez.”⁷⁸ âyette Allah ve Peygamber sevgisinin önemini ifade edilmektedir.

Allah sevgisi, hakikatte tüm sevgi çeşitlerinin en zirvesi ve en idealidir. Bu konuyla alakalı olarak Âl-i İmrân Suresinde “Nefsânî arzulara, (özellikle) kadınlara, oğullara, yığın yığın biriktirilmiş altın ve gümüşe, soylu atlara, sağmal hayvanlara ve ekinlere düşkünlük insanlara çekici kılındı. İşte bunlar dünya hayatının geçici menfaatleridir. Hâlbuki varılacak güzel yer, Allah'ın katındadır.”⁷⁹ buyrulurken sevginin çeşitlerinden bahsedilmektedir.

Tüm sevgilerin ötesindeki sevgi ilahî olanadır. Şöyle ki; “İman edenlerin Allah sevgisi daha kuvvetlidir.”⁸⁰ “Ey inananlar sizden kim dininden dönerse Allah yakında öyle bir toplum getirecek ki Allah onları sever onlar Allah'ı severler.”⁸¹ ayetlerinde belirtildiği gibi iman edenlerin hakiki olarak bağlandıkları, sevdikleri tek mercii Allah'tır ve O, en çok sevmeye layık tek varlıktır.⁸² Kur'an'da Allah ile insan arasındaki sevgiye büyük önem verildiği görülmektedir.

c) Aidiyet İhtiyacı

İnsanların fert olmaktan çıkıp birbirleriyle paylaşma ve dayanışma içerisinde oldukları sistemli ve ölçülü gruplar oluşturma duygusu aidiyet olarak tanımlanmaktadır. Aidiyet duygusu sosyal hayat için vazgeçilmez bir ihtiyaçtır ve

⁷⁸ et-Tevbe 9/24.

⁷⁹ el-Âl-i İmrân 3/14.

⁸⁰ el-Bakara 2/165.

⁸¹ el-Mâide 5/54.

⁸² Gezgin, *Kur'an'da Sevgi*, 350.

aidiyet içerisinde kişinin sosyal kimliğini tanımlayan önemli bilgiler bulundurmaktadır.⁸³ Sosyal bir varlık olarak insanın toplumsal ihtiyaçları arasında aidiyet duygusu çok önemli bir yer tutar. Ait olma duygusu, insanın güvende ve emniyette hissettiği bir grupta kurduğu duygusal bağıdır. Kavram aynı zamanda insanın içinde bulunduğu çevre ve kişilerle bütünleşmesi ve ortak bir amaca ulaşması açısından kritik bir duyguya karşılık gelir. Fitri olan bu his, farklı durum ve ortamlarda yaşamın doğal akışı içerisinde, kurum aile ya da herhangi bir gruba ait hissetme şeklinde kendini gösterir.⁸⁴ Doğumla beraber başlayan aidiyet zamanla aile, etnik kimlik, din, kültür gibi sosyal çevre ve bireyin bilinçli tercihleriyle şekillenen, geliştirilen bir duygudur.

İslâm, insanların kimlik ve aidiyetlerinde aile ve kavmin statüsünü belirtmekte; doğal ve fitri olan bu unsurlar arasında bir hiyerarşi kurmaktadır. Kur'an bu hiyerarşide dine mensubiyete ve imanî yakınlığa ağırlık verir. Mesela Kur'an, Hz. Nuh peygamberin karısını ve oğlunu iman etmemelerinden ve kendisine tâbi olmamalarından dolayı "O senin ailen değil"⁸⁵ diyerek onun aile aidiyetini yeterli olarak görmemektedir. Kur'an, insanın kimliğini ortaya koymasında ve kendisini tanımlamasında aile ve kavim bağlarını dini ve ahlaki bağların altında konumlandırmakta ve bu durumu "Allah'a çağırın, dine ve dünyaya yararlı iş yapan ve Ben Müslümanlardanım diyenden daha güzel sözlü kim vardır?"⁸⁶ beyanıyla açıklamaktadır. Dolayısıyla Müslüman kimliğini ortaya çıkarmanın ve tanımlamanın en iyi formülü, bu kimliğin imânî ve ahlaki unsurlarla temellendirilmesidir.⁸⁷

İslâm, ait olma konusunda belirleyici faktörün din olduğunu vurgular. Tüm beşerî, Hz. Âdem ve Havva'nın evlatları olarak görmekte ve insanlara, din ve ırkları fark etmeksizin insanca davranılmasını, adaletsiz ve haksız muamele edilmemesini hatta ihsan boyutunda iyi ve güzel davranılmasını emrederken aidiyet/ait olma hususunda Müslüman-gayrimüslim unsurlarını kesin bir çizgiyle ayırmaktadır. "Ey iman edenler! Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin, onlar size

⁸³ Türker Elitaş - Savaş Keskin, "Sanal Aidiyet Bağlamında Zihinsel Diaspora: Facebook Örneği", *Atatürk İletişim Dergisi* 7 (2014), 169.

⁸⁴ Ayhan Öz, "İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiyet Düzeyi", *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2014), 5.

⁸⁵ Hüd 11/46.

⁸⁶ el-Fussilet 41/33

⁸⁷ Hayrettin Karaman, "Müslümanın Kimliği ve Aidiyeti, Laik Düzendeki Dini Yaşamak" (Erişim 28 Nisan 2002).

kötülük yapmaktan geri durmazlar, sıkıntıya düşmenizi isterler. Onların ağızlarından nefret taşmaktadır; kalplerinin gizlediği ise daha büyüktür.”⁸⁸ ayetinde Müslümanların diğer dinlerden olan kişilerle aidiyet bağı kuramayacakları vurgulanmaktadır. İnananlar yalnızca kendi inançlarından olan aynı imanı paylaştıkları kişilerle kardeş olurlar. Birbirlerine kardeşçe bir bağla tutunup dayanışma içerisinde bir taraf veya grup oluşturabilirler.⁸⁹

d) Özgürlük İhtiyacı

İslâm'a göre insan evrendeki yaratılmışlar içinde merkezi bir konumdadır. Ahsen-i takvim olarak yaratılan insan⁹⁰ mahlûkatın en şerefli olup yeryüzündeki her şeyin hizmetine sunulduğu,⁹¹ ve Allah'ın onu şekillendirmesinden sonra ruhundan üflediği⁹² değerli bir varlıktır. Dolayısıyla yeryüzü, belli bir amacı gerçekleştirmesi için insana emanet edilmiştir.⁹³ Varoluşsal açıdan sorumlu olan insan bu sorumluluğu gereğince özgür iradeye ve birtakım haklara sahiptir. Bu durumda inanç özgürlüğünün gerçekleşmesinde hak ve özgürlük kavramları iki temel unsurdur. Kişiye insanca yaşama imkânı sağlayan bu haklar, Allah'ın herhangi bir ayırım gözetmeksizin tüm insanlığa verdiği haklardır. İnsanın onurlu, saygın ve barış ortamı içinde bir yaşam sürmesi için bu hak ve özgürlüklere ihtiyacı vardır. Kişiye özgü olan bu temel haklar gasp edilemez ve başkalarına devredilemez. İslam, can, akıl, din, mal ve neslin korunmasına dikkat ederek kişinin bu hak ve özgürlüklerini güvence altına almıştır.⁹⁴ Kur'ân, temel hak ve özgürlükler konusunda ayırım gözetmeksizin tüm insanlığa şu şekilde hitap etmektedir: “İnsanları hakları olan şeylerden mahrum bırakmayın ve kötülüğü yaygınlaştırarak yeryüzünde ahlaki çürümeye meydan vermeyin!”⁹⁵

Yaratıcı, kullarına özgür bir alan sunarak onları eylemlerinden ötürü sorumlu tutmuştur. Sorumluluk yalnızca özgür irade varsa gerçekleşebilir. Baskı

⁸⁸ el-Âl-i İmrân 3/118.

⁸⁹ Karaman, “Müslümanın Kimliği ve Aidiyeti, Laik Düzendeki Dini Yaşamak” (Erişim 28 Nisan 2002).

⁹⁰ et-Tin 95/49.

⁹¹ el-Câsiye 45/13.

⁹² Sâd 38/72.

⁹³ el-Ahzâb 33/72.

⁹⁴ Fuat Akdemir, “İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016), 45.

⁹⁵ eş-Şuarâ 26/183.

ve tahakkümün olduğu yerde sorumluluktan söz edilemez. “Eğer Rabbin dileseydi, dünyada ne kadar insan varsa hepsi imana gelirdi. Şimdi sen mi, imana gelsinler diye insanları zorlayacaksın?”⁹⁶ İslâm tebliğcisi Hz. Peygamber insanları dine davet ederken onlar üzerinde hiçbir zaman baskı kurmamış, onların irade ve düşüncelerine karşı her zaman hoşgörülü bir tavır sergilemiştir. Kur’ân bu konuda-“Elçilere düşen, yalnız açıkça tebliğ etmek değil midir?”⁹⁷ ayetiyle hassas ve önemli bir uyarıda bulunmaktadır.

Akıl sahibi olarak yaratılan insan eylemlerinden sorumludur. Hatta görünen mahlûkat arasında sorumluluk bilinciyle donatılan tek varlık yine insandır. İnsanın en doğal hakkı vicdanen ve aklen özgür olabilmesidir. İnsan bildiğini ifade etme ve harekete geçirme olanağını akıl gücü sayesinde elde eder. Zira insanın başta kendisinin daha sonra ise evrenin farkında olmasını sağlayan yegâne güç akıldır. İyiyi kötüden; doğruyu yanlıştan ayırt etme kabiliyeti olarak akıl ‘öz değerini’ irade ile elde eder. Çünkü düşünce ve fikirler, eyleme dönüştükleri takdirde gerçeklik kazanırlar.⁹⁸

Kur’ân’da düşünce özgürlüğünün belli bir alanla sınırlandırılmaması ve kişinin tercihlerinde serbest bırakılması şu ayetlerle vurgulanmaktadır: “Dinde zorlama yoktur. Doğru eğriden açıkça ayrılmıştır. Artık kim sahte tanrıları reddeder de Allah’a inanırsa kopmayan sağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah her şeyi işitir ve bilir.”⁹⁹ Diğer bir ayette; “Şüphesiz biz ona doğru yolu gösterdik; artık o isterse şükreden olur, isterse nankör.”¹⁰⁰ beyanı ile insana seçim hakkı verildiği bildirilmektedir. Yüce Allah, tercihleri hususunda insan iradesine müdahalede bulunmadığını şu ayetle dile getirmektedir; “Eğer Rabbin dileseydi, yeryüzünde bulunanların hepsi iman ederdi. Şimdi sen mi, insanlar mü’min olsunlar diye zorlayacaksın?”¹⁰¹ Zira fitratı gereği insan, gördüğü veya duyduğu farklı seçenekler arasında doğasına en uygun gelen şeye doğru tercih yapma eğilimindedir.

⁹⁶ Yûnus 10/99.

⁹⁷ en-Nahl 16/35.

⁹⁸ Faruk Kanger, “İslami Değerler Sınıflaması Üzerinden Bir Değerler Zinciri Oluşturmak ve Değerlerin Kavramlaştırılması”, *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, haz. Hafsanur Aslanoğlu, Sibel Özil, (İstanbul : YEKDER Yayınları, 2019).

⁹⁹ el-Bakara 2/256.

¹⁰⁰ el-İnsân 76/3.

¹⁰¹ Yûnus 10/99.

Kur'an insanın davranışlarında özgür olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. İnsan, kendisine takdir edilen irade aracılığıyla bu özgürlüğü kazanır. İrade ise insanlara çeşitli seçenekler arasında seçim yapma fırsatı veren bir melekedir. Netice itibarıyla İslam, irade sahibi bir varlık olarak insanın özgürlük ihtiyacını esas kabul etmiş onu tercihlerinde hür bırakarak fıtrata ve kendi mizacına meyletmesine imkân sunmuştur.

3.3. Sosyal İhtiyaçlar

İnsanları aile içinde ve toplumun diğer kurumlarında birlikte yaşamaya teşvik eden unsur, fitri boyuttaki dayanışma, yardımlaşma ve güvende hissetme duygularının karşılanmasıdır. Bu durumda ekseriyetle toplu yaşamayla mümkündür. Bu nedenle, insanın bir arada yaşama hissi, doğası gereği olup yaratılış nüvesinde yani kodlarında mevcuttur. Toplumunu sağlıklı ve nitelikli bir şekilde sürdürme arzusu aynı zamanda toplum bilincinde yer alan etkili bir duygudur.¹⁰²

Allah insanları farklı şekillerde yaratarak onların birbirleriyle tanışmalarını istemiştir. “Ey insanlar, Biz sizi bir erkekle bir diğiden yarattık ve birbirinizle tanışmanız diye sizi milletlere, kabilelere ayırdık...”¹⁰³ İbn Haldun, insanların topluluklar halinde yaşamalarını Allah'ın iradesinin bir tecellisi olarak görmektedir. Ona göre insanlık dünyayı imar ve inşa etmek için yaratılmıştır. İnsanın halife olma niteliği bu görevini yerine getirmesiyle gerçekleşir. Halife olan bu varlığın âlemi mamur kılması için toplumsal hayat şarttır.¹⁰⁴

Kur'an, insanların sosyal ilişkilerini öncelikle yakın çevreden başlayarak güçlendirmelerini emreder. Bu çevrenin ilk adımını oluşturan akraba ilişkilerinin ehemmiyetine Kur'an'da ve hadislerde özel bir vurgu yapılır. “Onlar ki, söz verip antlaştıktan sonra Allah Teâlâ'ya verdikleri sözü bozarlar. Allah Teâlâ'nın birleştirmeyi emrettiği şeyi (iman ve akrabalık bağlarını) keserler ve yeryüzünde bozgunculuk yaparlar. İşte zarara uğrayanlar onlardır.”¹⁰⁵ “Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa, misafirine ikramda bulunsun. Kim Allah'a ve ahiret gününe

¹⁰² Nedim Bahçekapılı, “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik, Avrupa İslam Üniversitesi”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2009), 29.

¹⁰³ el-Hucurât 49/13.

¹⁰⁴ Yünni Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş* (İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1994), 54.

¹⁰⁵ el-Bakara 2/27.

inaniyorsa, akraba ilişkilerini sürdürsün ...”¹⁰⁶ ifadesiyle akraba ilişkilerinin önemine dikkat çekmektedir. Kur’ân ve hadiste devam ettirilmesi istenen ilişkilerden olan akrabalık ve soy bağına dayalı ilişkiler, sosyal yaşamın bir parçası olan geniş ölçekteki ilişkileri kapsamaktadır.¹⁰⁷

İslâm, insanların birbirinden farklı zihniyet ve yeteneklere sahip olduğunu göz ardı etmeyerek yaşamış oldukları fikir ayrılıklarının kopuşa ve ayrılışlara evrilmemesi için Kur’ân’ın hakemliğine başvurmaları gerektiğini emreder. Kur’ân’ın fikir farklılıklarının sosyal kopuş ve ayrışmalara evrilmemesi için şu emri dikkat çekicidir. “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin, peygambere itaat edin, sizden olan ülü’l-emre de. Eğer bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz -Allah’a ve ahirete gerçekten inaniyorsanız- onu, Allah’a ve peygambere götürün. Bu, elde edecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzeldir.”¹⁰⁸ Bu ayet fikir ayrılıklarına düşüldüğünde nasıl davranılması gerektiğini açıklamaktadır.

Kur’ân yalnızca ahiret odaklı çalışmayı ön görmez. Aynı zamanda dünyayı yeniden inşa etmeyi ve erdemli bir toplum oluşturmayı teşvik eder; bu hususta rehberlik yapar. İslâm’ın temel ilkelerinden biri, topluma ve insanlara iyi öğüt vermek ve insanların kötü davranışlarda bulunmalarını önlemektir. Bu durum Kur’ân’da “*emr-i bi'l ma'rûf nehy-i anil münker*” ilkesi ile ifade edilir.¹⁰⁹ Kur’ân’ın “*emri bil maruf nehyi anil münker*” ilkesi toplumun iyi ve güzel niteliklerinin muhafaza edilmesine karşılık gelmektedir. Dolayısıyla Kur’an sosyal ihtiyaçları birçok boyutuyla ele almaktadır.

3.4 Manevi İhtiyaçlar

Tüm canlıların en mükemmeli olarak yaratılan insan, kendi bedensel varlığının ötesinde yaşama potansiyeline sahip ve aşkın olanı tecrübe etme yeteneğine sahiptir. Dinî ibadet ve sorumluluklar yerine getirilirken yaşanan manevi deneyimler, sosyal hayatta başkalarıyla olan ilişkiler esnasında ve yaratılmışlar arasında olan muhteşem uyum ve dengeyi gözeterek elde edilir. İnsanın maneviyatını oluşturan bu deneyimler, bir taraftan görünen ve görünür olanın ardındaki gerçekliği kavrayan, diğer taraftan ruhsal dünyasını ve

¹⁰⁶ Buhârî, “Edeb”, 85.

¹⁰⁷ Kutub, *Fizilal’ il-Kur’ân*, 1/72.

¹⁰⁸ en-Nisâ 4/59.

¹⁰⁹ el-Âl-i İmrân 3/104.

şahsiyetini sağlam temeller üzerine inşa eden bir kemalat yolcusu olmasının en önemli araçlarından biridir.¹¹⁰

Maneviyat, inancı güçlendirmek için vahiy kaynağından esinlenen her türlü düşünce yöntem ve faaliyeti kapsar. Bu bağlamda maneviyat, kişiyi hakikat bilgisine ulaştırarak onun tefekkür etmesini sağlayan kişinin iç dünyasını besleyen her türlü zihinsel ve ruhsal çabadır.¹¹¹ Kur'an bazı ayetlerle insanın maddi/bedeni ve manevi/ruhi yönüne dikkatleri çekerek onun nasıl bir yapıya sahip olduğunu açıklar. "Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın."¹¹² "...Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek huzura kavuşur."¹¹³ Bu bakımdan insan fitratının kodlarına yerleştirilen manevi potansiyelin değeri, anlamı, ancak onu Yaratan yüce Allah'ın göndermiş olduğu vahiyle bilinebilir. Kişi anlam dünyasını vahiy referans olarak kurduğu takdirde gerçek bir doyum elde edebilir.¹¹⁴

a) İnsanın Anlam Arayışı

Varoluşu anlama ve yaşamı anlamlı kılma çabası, insanın hayat macerasını şekillendiren en önemli unsurlardan biridir. Anlam, hayatı yaşanılır kılan en temel değer yargılarından biridir.¹¹⁵ Anlam arayışı insanın yapısından kaynaklanan, onun değişim ve gelişim sürecine bağlı olarak neredeyse hayatının her aşamasında varlığını hissettiren bir arayıştır. Geçmişten günümüze insanlar yaşadıkları dünyayı, evreni ve etraflarındaki olayları hayat boyu anlama ve anlamlandırma çabası içerisinde olmuşlardır. İnsanın yaşamda karşılaştığı her olayı izah etme ve yorumlamaya çalışması, yaşamış olduğu evreni anlama ihtiyacına dayanır.¹¹⁶ Bu fitrî ihtiyaç Kur'an'da yaratılış itibarıyla insana verilen bu inanma istidadı olarak tanımlanmaktadır. "O hâlde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel! Allah'ın yaratmasında değişme olmaz. İşte doğru din budur; fakat insanların çoğu

¹¹⁰ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut*, (İstanbul: Dem Yayınları, 2015), 9.

¹¹¹ Ali Seyyar, *Manevi Sosyal Hizmetler*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2008), 14.

¹¹² el-Hicr 15/9.

¹¹³ er-Ra'd 13/28.

¹¹⁴ Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut*, 9.

¹¹⁵ Hâbil Şentürk, "Hayatın Anlamı ve Din", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/33 (2014), 47.

¹¹⁶ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018), 116.

bilmezler.”¹¹⁷ Anlam mefhumu, hayatın mükemmel bir varlık olarak yaratılan insanın onuruna yakışır bir şekilde yaşanıp yaşanmadığı, insanın varoluş hakikatini kavrayıp kendisinden beklenenleri gerçekleştirip gerçekleştirmediği, soruları karşısında doğru cevapları bulmaya yönelik bir arayışı ve insanın varoluş hakikatinin özünü ifade eder.¹¹⁸ İnsanın anlam arayışı diğer ihtiyaçlardan farklıdır. Değişik ölçülerde her insanda bulunan bu kişiye özgü ihtiyaç kişi tarafından fark edildiğinde kişinin tüm varlığını kuşatır ve onu canlandırıp harekete geçirir.¹¹⁹ Böylelikle hayatını anlam üzerine inşa etme çabası göstermeye başlar.

b) Kur'an'da Hayatın Anlamı

Kur'an'a göre hayatın ve ölümün yaratılması insanın nasıl davranacağını ölçmek içindir. “Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu denemek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur.”¹²⁰, “Mallarınız ve çocuklarınız sizin için ancak bir imtihandır; büyük mükâfat ise Allah'ın katındadır.”¹²¹ ve benzeri âyetler, insanın fitratına uygun ve onun maneviyatını güçlendirecek unsurlar taşımaktadır. Hz. Peygamber'in şu hadisi bunu açıklar mahiyettedir: “*Her doğan, İslâm fitratı üzerine doğar. Sonra, anne-babası onu Hristiyan, Yahudi veya Mecusi yapar.*”¹²² Bu yatkinlik kişiye hayatın anlamını bulma sorumluluğu yükler. İlahi ve fitri bir görev olan hayatın anlam arayışı insan benliği için vazgeçilmez bir öğedir.¹²³

Kur'an'da insanın Yüce Allah'ı bilme konusu şu şekilde ifade edilmektedir; “Rabbin Âdemoğulları'ndan -onların sırtlarından- zürriyetlerini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? Elbette öyle! Şahitlik ederiz dediler. Böyle yaptık ki kıyâmet gününde, bizim bundan haberimiz yoktu demeyesiniz...”¹²⁴ Bu ayetten anlaşılmaktadır ki insan hayatının ve eylemlerinin anlamı Allah'a kulluk yani tevhid inancı merkezlidir.

¹¹⁷ er-Rûm 30/30.

¹¹⁸ Abdülkerim Bahadır, *İnsanın Anlam Arayışı ve Din* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2018), 9.

¹¹⁹ Viktor Emil Frankl, *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*, çev. Selçuk Budak (Ankara: Öteki Yayınları, 1994), 25.

¹²⁰ el-Mülk 67/2.

¹²¹ et-Tegâbün 64/15.

¹²² Buhârî, “Cenâiz”, 92.

¹²³ Hasan Meydan, *Din Eğitiminde Manevi Boyut*, 43.

¹²⁴ el-A'râf 7/172.

c) İnanma ve Sığınma İhtiyacı

İnsan fitratı gereği inanç boşluğu ya da inançsızlık diye adlandırılan durumlardan kaçınır. Yüce ve sonsuz kudret sahibi bir güce itaat etme ve ona içten bağlanıp teslim olma arayışı onun doğasının bir gereğidir. Bu nedenle her insan yaratılıştan aşkın bir varlığa inanma, teslim olma ve bağlanma yeteneğine sahiptir. İnsanın inançla ilgili duygularını tatmin etme arayışı bu ihtiyacın en belirgin göstergelerinden biridir. Bu nedenle inanma ve bağlanma insana özgü bir niteliktir ve inanma olmadan insanın yaşaması onun maneviyatı açısından büyük bir handikaptır.¹²⁵

Kur'an'da bazı âyetler Allah ile insan arasındaki kulluk bağının ne kadar güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. “Andolsun, insanı biz yarattık ve nefsinin ona verdiği vesveseyi de biz biliriz. Çünkü biz, ona şah damarından daha yakınız.”¹²⁶ (Ey Muhammed!) De ki: “Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin!..”¹²⁷ “De ki; siz Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın...”¹²⁸ Bu âyetler Allah ile kul arasındaki bağın önemini ortaya koymaktadır.

Mümin en derin özlemine en yüce varlık olarak kabul ettiği Allah’a karşı besler. Mümin için sonsuz güven ve sevginin yegâne kaynağı Allah’tır. Allah’a iman sürekli bir itaat, teslimiyet, güven ve sevgi bağıdır.¹²⁹ Kur’ân’ın temel gayesi, ilk olarak insanın kendisini fark etmesi daha sonra ise bu farkındalıkla varlığının amacını bulup bu anlama göre kendini gerçekleştirmesine rehberlik etmektir. Böylece nihai hedef olan marifet (Allah’ı bilme) ve isteme kavramları insanın hayatında böyle bir karşılık bulursa Kur’ân’ın varlığın sebebi olarak ifade ettiği ‘kulluk bilinci’ gerçekleşmiş olur. Netice itibarıyla insanın fitratında inanma ve sığınma ihtiyacı bulunmaktadır.

Tartışma ve Sonuç

Maslow, insanın biyolojik, psikolojik ve sosyolojik yapısına özgü ihtiyaçlarını hiyerarşik bir yaklaşımla açıklamaktadır. Maslow, insanın tüm ihtiyaçlarını beşe ayırarak sıralamaktadır. İhtiyaç basamağının temelinde

¹²⁵ Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara: Pegem Yayınları, 2001), 101.

¹²⁶ Kâf 50/45.

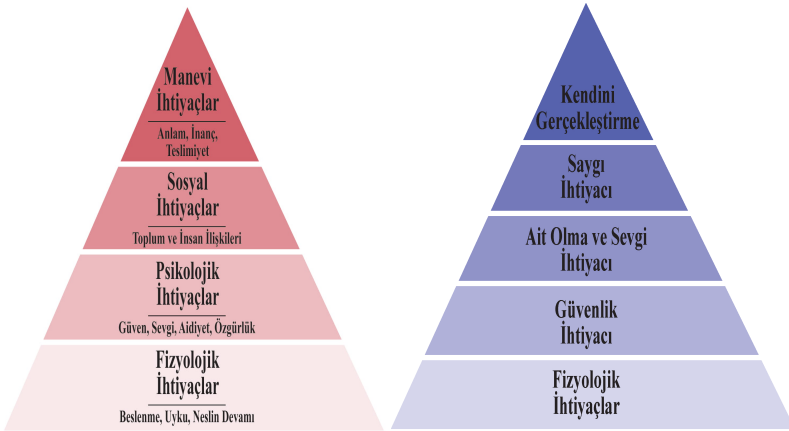
¹²⁷ el-Furkân 25/77.

¹²⁸ el-Âl-i İmrân 3/31.

¹²⁹ Hökekleli, *Din Psikolojisi*, 157-159.

fizyolojik ihtiyaçlar, ikinci basamakta güvenlik ihtiyaçı, üçüncü basamakta ait olma ve sevgi ihtiyaçı, dördüncü basamakta takdir görme ve saygınlık ihtiyaçı son basamakta ise kendini gerçekleştirme ihtiyaçı yer almaktadır. Kur'an ise insanın beden (madde) ve (mâna) ruhun bir araya gelmesinden oluştuğunu belirtir.¹³⁰ Kur'an'da insanın ruh ve maddeden ibaret olduğu bu iki unsurun devamlı birbiriyle irtibat hâlinde olduğu bildirilmektedir.

Allah insanı sadece inanç ve ibadet açısından ele almamış, aksine onun yeme-içme, giyinme, eğlenme, cinsel kimliği ve toplumsal ilişkileri gibi hayatının tüm alanlarını kapsayan özellikleriyle değerlendirerek fitri ihtiyaçlarına cevap bulabileceği bir âlemin, ekosistemin içinde yaratmıştır. Dolayısıyla Kur'an'a göre bir ihtiyaçlar hiyerarşisi çıkarmak mümkün olabilir. Buna göre, Kur'an'da beslenme, uyku ve neslin devamı için gerekli olan cinsellik gibi fizyolojik ihtiyaçlar insanın en hayâtî ihtiyaçlarını oluşturur. Bu temel ihtiyaçların ardından güven, sevgi, aidiyet ve özgürlük gibi *psikolojik ihtiyaçlar* gelir. Devamında, toplumsal bir varlık olarak yaratılan insanın *sosyal ihtiyaçları* yer almaktadır. Bu hiyerarşinin en üst basamağında ise insanın anlam, inanç, teslimiyet gibi *manevi ihtiyaçlar* bulunur.

¹³⁰ Sâd 38/71-72.

İhtiyaçlar Hiyerarşilerinin Karşılaştırması

Kur'ân, insan yaşamının önemli bir alanını kuşatan uyku ihtiyacına da ayrı bir vurgu yapar.¹³¹ İnsanı yaratırken onun ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran Allah insanda sadece dinlenme isteği yaratmamış aynı şekilde onda şiddetli bir uyku dürtüsü de yaratmıştır. Böylelikle bu ihtiyacını gidermesi için ona uygun şartlar, imkânlar hazırlamıştır. İnsanın bir diğer fizyolojik ihtiyacı olan cinsellik Kur'ân'ın değindiği önemli ihtiyaçlardan biridir.¹³² Kur'ân'a göre insanın bu yöndeki ihtiyaçları göz ardı etmeden makul sınırlar dâhilinde ölçülü olarak giderilmesi gerektiğini vurgulamıştır: "Ey iman edenler! Allah'ın size helâl kıldığı iyi ve temiz şeyleri (siz kendinize) haram kılmayın ve sınırı aşmayın. Allah sınırı aşanları sevmez. Allah'ın size helâl ve temiz olarak verdiği rızıklardan yiyecek ve kendisine iman etmiş bulunduğunuz Allah'tan korkun."¹³³ İnsanın fizyolojik ihtiyaçlarını karşılaması için kendisine sunulmuş bütün yiyecek, içecekler ve diğer nimetler Allah'a kulluk sorumluluğu ve şükür olgusu ile birlikte anılır: "Allah, içinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için, denizi emrinize verendir... (Bütün bunlar) O'nun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir."¹³⁴

Maslow güvenlik ihtiyacının kişinin kendini her türlü tehlikeden uzak güvenli bir yaşam isteğinden meydana geldiğini savunur. Kişinin kendini güvende hissetmemesi aynı zamanda onun kişilik gelişimini de önemli ölçüde sekteye uğratar. Kur'ân insanın güven ihtiyacının daha doğmadan ana rahminde başladığına dikkat çeker.¹³⁵ Bununla beraber Kur'ân, müminlere her anlamda yardım etmeye muktedir olan Yüce Allah'ın onlar için sonsuz güven kaynağı olduğunu belirtmektedir.¹³⁶

Maslow, kişinin fizyolojik ve güvenlik ihtiyaçlarından sonra ait olma ve sevgi ihtiyacının ortaya çıkacağını ileri sürer. Maslow'un bu ihtiyaç türünde vurguladığı temel husus, sosyal bir varlık olan insanın tek başına yaşamaya yatkın olmamasının bu ihtiyaç türünü ortaya çıkarmış olduğudur. Bu bağlamda

¹³¹ er-Rûm 30/23.

¹³² Âl-i İmrân 3/14.

¹³³ el-Mâide 5/87, 88.

¹³⁴ en-Nahl 16/14.

¹³⁵ el-Hac 5; 77/Mürselât 20-23; 23/Mü'minûn 12-15.

¹³⁶ Âl-i İmrân 3/160; el-Mâide 5/11.

Kur'ân'da insanın sosyal bir varlık olduğu göz önünde bulundurularak onların birbirleriyle tanışıp iletişim kurmaları için farklı şekillerde yaratıldıklarına işaret edilmektedir.¹³⁷ Kur'ân'da pek çok sevgi objeleri yer almaktadır. Kur'ân'ın sevgi yelpazesi oldukça geniştir. Mü'minlere hoş gösterilen sevgi unsurları Kur'ân'da açıkça zikredilmektedir.¹³⁸

Maslow'un kuramında ve Kur'ân'da yer alan bu benzer ihtiyaçların ardından iki yaklaşım arasında bulunan bariz farklılıklar ise şu şekildedir: İnsanın hayattaki olay ve olgular karşısındaki anlama ve anlamlandırma ihtiyacı, Maslow'un kuramında ve Kur'ân'da birbirinden farklı şekillerde ele alınmıştır. Maslow hiyerarşinin en üst basamağına yerleştirildiği kendini gerçekleştirme ihtiyacını karşılayan bireylerin tam anlamıyla bir doyum yaşayacaklarını savunur. Ancak Kur'ân, insanın anlam ihtiyacının ancak iman ve kulluk bilinciyle gerçekleşeceğini ifade eder. "Ey kâmil bir iman ve sâlih amellerle huzûra ermiş nefis! Sen O'ndan râzı, O da senden râzı olarak Rabbine dön! Has kullarımın arasına katıl! Cennetime gir!"¹³⁹

Kur'an, kişinin varoluşsal amacına dair sorularına kulluk bilinciyle inşa edilmiş bir hayat modeli sunar. Böylece kişiyi manevi anlamda güçlü tutacak anlam ihtiyacının en doğru cevabını verir. Kur'ân insanın gerçek anlamda doyuma ulaşma gerçeğini şu ayetle açıklamaktadır. "Bilesiniz ki gönüller ancak Allah'ı zikrederek tatmine (huzura) ulaşır."¹⁴⁰

Maslow'un kuramıyla Kur'ân'ın sistemi arasındaki diğer bir esaslı fark Kur'ân'da tüm ihtiyaçların dayanak noktası olarak sayılan inanma ihtiyacının yer almasıdır. Ancak Maslow'un kuramında inanma ihtiyacı bulunmamaktadır. Bu kurama göre kişi kendini gerçekleştirdiği takdirde gerçek doyumunu elde eder. İki hiyerarşi arasındaki genel benzerliklerin ve farklılıkların yanı sıra bu iki yaklaşımın en üst basamağını oluşturan unsurlar arasında özel bir karşılaştırma yapmak gerekecektir.

Maslow'un hiyerarşisinin zirve basamağını oluşturan kendini gerçekleştirmiş insanların özellikleriyle Kur'ân'ın kemalat yolculuğunda ahsen-i takvim diye nitelendirdiği müminin özellikleri bazı konularda birbirine benzerlik

¹³⁷ el-Hucurât 49/13.

¹³⁸ Âl-i İmrân 3/14.

¹³⁹ el-Fecr 89/27-30.

¹⁴⁰ er-Ra'd 13/28.

gösterse de büyük ölçüde birbirinden farklıdır. Örneğin Maslow kendini gerçekleştirmiş insanların özelliklerinden bahsederken onların hakikati olduğu gibi kabul etmelerinden, samimi ve içten olmalarından, farklı düşünce ve görüşlere açık olmalarından, başka insanlarla iletişime geçmelerinden söz eder. Aynı şekilde Kur'an'da mü'minlerin, hakkı gizlemediklerini,¹⁴¹ hakkı söylemekten çekinmediklerini,¹⁴² ikiyüzlü davranmayıp birbirlerinin arkasından konuşmadıklarını¹⁴³ ve tüm sözleri dinleyip en güzeline uyduklarından bahseder. Bahsi geçen bu özellikler müminlerde ve kendini gerçekleştirmiş insanlarda bulunan benzer özellikleridir.

Kur'an'da ve Maslow'un hiyerarşisindeki farklılıklardan biri Maslow'da kendini gerçekleştirmiş insanın kendi başına güçlü olması, salt bu dünyada başarılı olmak için gayret göstermesi, hayattan tat almayı dünyadaki başarılarla hasretmesi gibi sadece seküler perspektif olmasıdır. Kur'an'da ise hayatta her şeyin kulluk bilinciyle yapılması, dünyevi başarıların yanı sıra hakiki başarının Allah'ın rızasını kazanmak olduğu, bunu elde etmek için sürekli bir teyakkuz ve çaba içinde olunması vardır. Yine Maslow'dan farklı olarak Kur'an'da, güven ve sevgi kaynağının temelinde Yaraticının olduğu şuuruyla dünyevi sevgilere yer vermenin yanında gerçek ruhsal tatminin dünyevi ve uhrevi boyutun bir bütün olarak idrak etme bilinci, farkındalığı ve eylemleriyle mümkün olması söz konusudur.

Kuramında insanın manevi ihtiyaçlarına yer vermeyen Maslow, insanın itminanı için kendini gerçekleştirme ihtiyacının karşılanmasını yeterli görürken Kur'an, gerçek mutmain olmayı imana ve bu imanın şekillendirdiği bir hayat biçimine bağlar. Bu bağlamda Maslow'un hiyerarşisinde bulunmayan ihtiyaçlar Kur'an tarafından kapsamlı bir şekilde ortaya konulmuştur. Kur'an'da insan vahiyden ilham alarak evrensel düzeyde değer üretecek potansiyele sahiptir. Maslow'un kuramına göre kendini gerçekleştirmiş insan ile Kur'an'ın kâmil (mükerrerem) insan modeli (el-Hucurât 49/18) anlayışıyla birbirinden ayrılır. İlkinde düşünsel ve duygusal anlamda bir haz, başarı, tatmine ulaşma hissiyatı zirveyi ifade ederken diğerinde uhrevi ve dünyevi hayatı birlikte kapsayan küllî ölçekte bir itminan, ebedî huzur ve saadet nihaî hedeftir. Bu ikisi arasındaki fark

¹⁴¹ el-Bakara 2/44.

¹⁴² el-Mâide 5/54, 67.

¹⁴³ el-Hucurât 49/12.

insanın anlam arayışında da ortaya çıkar. Kur'ân insanın kendini keşfetmesini, potansiyellerini fark etmesini yani kendini tanımasını ister. Ancak bunlarla birlikte en temel gayenin insanın Rabbini tanıması; kulluk bilinciyle donanarak erdemli bir hayat yaşaması ve nihai noktada Allah'ın rızasını elde etmesi gerektiğini vurgular.

Sonuç olarak Kur'ân'ın insanın ihtiyaçlarını ele alış biçimi ve Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi karşılaştırıldığında fizyolojik, psikolojik ve sosyolojik boyutlarda benzerlik olmakla birlikte Maslow'un kuramının insanın ve hayatın dünyevi boyutunu seküler bir yaklaşımla ele aldığı anlam ve maneviyat boyutunun eksik kaldığı görülmektedir. Kur'ân ise insanı, manevi ve uhrevi boyutlarıyla da kuşatarak bütünsel (tevhidi) bir anlayışla ele almaktadır.

Kaynakça

- Ahmet bin Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned*, nşr. Şuayb el-Arnaût, Adil Mürşid. 50 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risale, 1. Basım, 1421/2001.
- Akdemir, Fuat. "İmanın Değersel Anlamı ve İslam'da İnanç Özgürlüğünün Temelleri". *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6/2 (2016), 37-65.
- Akın, Sabri. "İslam'da İnsan Sevgisi, Hz. Peygamber ve İnsan Sevgisi", *I. Kutlu doğum Sempozyumu Bildirileri*, (Şanlıurfa: 2007), 113- 121.
- Aydın, Hayati. *Kur'ân-ı Kerim'de Psikolojik İkna*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.
- Bahadır, Abdülkerim. *İnsanın Anlam Arayışı ve Din*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2018.
- Bahçekapılı, Nedim. "İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik", *Avrupa İslam Üniversitesi, İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2008), 108-116.
- Baymur, Feriha. *Genel Psikoloji*. İstanbul: İnkılap Yayınevi, 2017.
- Buhârî, Ebu Abdullâh Muhammed b. İsmâil Ebu Abdullâh. *Sahihu'l-Buhârî*. nşr. Muhammed Zühayr b. Nâsır. 9 Cilt. by.: Mısır: el-Matba'atü'l-Osmâniyye; el-Matba'atü'l-Kübrâ, 1. Basım, 1311-1312/1895.
- Can, Sermin. *Ergenlerin Akademik Ertelene Davranışı, İnternet Bağımlılığı ve Temel Psikolojik İhtiyaçlar*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2018.
- Çalışkan, İsmail. *Hz. Peygamber ve Güven Toplumu: Güven Toplumunun Kur'âni Temelleri*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Çankaya, Zeynep. *Öz Belirleme Modeli: Özerklik Desteği, İhtiyaç Doyumu ve İyi Olma*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2005.
- Doğan, Mehmet. *Temel Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1994.
- Ekşici, Şerife. *Kurum ve Kuruluşlarda Psikolojik Taciz (Mobbing) Eylemleri ve Çalışanların Motivasyonu Üzerine Etkisi*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Elitaş, Türker - Keskin, Savaş. "Sanal Aidiyet Bağlamında Zihinsel Diaspora: Facebook Örneği", *Atatürk İletişim Dergisi* 7 (2014), 161-186.
- Ercoşkun, Hanefi - Nalçacı, Ahmet. "Öğretimde Psikolojik İhtiyaçların Yeri ve Önemi", *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 0/11 (2005), 353-370.
- Eren, Erol. *Örgütsel ve Davranış Yönetim Psikolojisi*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2012.
- Eroğlu, Feyzullah. *Davranış Bilimleri*. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017.
- Frankl, Emil Viktor. *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*. çev. Selçuk Budak. Ankara: Öteki Yayınları, 1994.
- Gezgin, Ali Galip. *Kur'ân'da Sevgi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Hökekleli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2018.

- Kanger, Faruk. “İslami Değerler Sınıflaması Üzerinden Bir Değerler Zinciri Oluşturmak ve Değerlerin Kavramlaştırılması”. *Uluslararası İslam Eğitimi Kongresi*. haz. Hafsanur Aslanoğlu, Sibel Özil, İstanbul : YEKDER Yayınları, 2019.
- Karaman, Hayrettin. “Müslümanın Kimliği ve Aidiyeti, Laik Düzendeki Dini Yaşamak”. Erişim 28 Nisan 2002. <http://www.hayrettinkaraman.net/yazi/laikduzen/1/0097.htm>
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur’ân’da İnsanın Temel İhtiyaçları*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Koparal, Celil - Özalp, İnal. *Yönetim ve Organizasyon*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Kur’ân-ı Kerim Meâli*. çev. Ali Özek - Hayrettin Karaman - Ali Turgut - Mustafa Çağrıncı - İbrahim Kafi Dönmez - Sadrettin Gümüş. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- Kutub, Seyyid. *Fizilal’ il-Kur’ân*. çev. Sedat Uçan - Vahdettin İnce. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1991.
- Maslow, Abraham. *İnsan Olmanın Psikolojisi*. çev. Okan Gündüz. İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık, 2001.
- Meydan, Hasan. *Din Eğitiminde Manevi Boyut*. İstanbul: Dem yayınları, 2015.
- Necati, Osman. *Kur’ân ve Psikoloji*. çev. Hayati Aydın. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.
- Öz, Ayhan. “İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Kurumsal Aidiet Düzeyi”. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2014), 54-64
- Özer, Gözde. *Öz Belirleme Kuramı Çerçevesinde İhtiyaç Doyumu, İçsel Güdülenme ve Bağlanma Stillerinin Üniversite Öğrencilerinin Özel İyi Oluşlarına Etkileri*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Pişgin, Yasin. *Kur’an ve Sünnete Göre Beslenme ve Şahsiyet Yapısına Etkisi*. Eskiyeeni / 28 Mayıs 2014.
- Sert, Hüseyin Emin. “Kur’ân-ı Kerim Işığında Güven Duygusunun Kaynağı Olarak Müslümanlık Bilinci”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/2 (2008), 197-225.
- Seyyar, Ali. *Manevi Sosyal Hizmetler*. İstanbul: Rağbet yayınları, 2008.
- Sezen, Yümmi. *İslam Sosyolojisine Giriş*. İstanbul: Turan Kültür Vakfı Yayınları, 1994.
- Soysaldı, Mehmet. “Kur’ân Âyetleri ve Hadisler Perspektifinden Uyku Hakkında Bir Değerlendirme”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (2018), 79-102.
- Şentürk, Habil. “Hayatın Anlamı ve Din”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/33 (2014), 45-60.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed bin İsa ibni'd-Dahhak. *Sünen-i Tirmizî*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdulbaki, İbrahim Atva Avad. 5 Cilt. b.y.: Mısır: Şirke Mektebe ve Matba'a Mustafa el-Bâbî el-Hâlebî, 2. Basım, 1395/1975.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem Yayınları, 2001.
- Yazgan, İnanç Banu- Yerlikaya, Eşef. *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2016.